

Srouandsideants) հրատարակութեամբ (Հնոց Նորոց, 1874, էջ 110—115), որ սակայն հրատարակուած է գեռ երեք անգամ (Ազգութեան լիակատար վարք սրբոց Դ, էջ 456—458, Սահակեան Հ. Գ. Եղ. բարեխօսութեան սրբոց, Վեներտ. 1852, էջ 139—143, Տաշեան Հայկական աշխատասիրութիւնք Պ. Գեթթերի, Վիեննա, 1895, էջ 14—17): Անձնութեան ցած է նաեւ Գիլգէ Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն (Կ. Պոլիս, 1722) գիրքը, ուր լոյս տեսած են նաեւ Հին վիպարանական հատուածներ, զ. օր. Յակոբ Սրճեղոյ ճառն փոխման (էջ 427—441), որուն առորերէն կը յիշատակէ էջ 148, Թ. 676 եւն:

Բայց կարելի չէ պահանջել առաջին փորձէն ամէն կատարելութիւն. յուսով ենք թէ գործն քիչ ժամանակէն պիտի ունենայ երկրորդ տպագրութիւնն, երբ առանց տարակուսի, աւելի ճոխ պիտի գտնենք հայկական մասն ալ, որ արդէն համեմատութեամբ միւս լեզուաց ամէնէն ճոխն է: Այս մը բաղձալի էր մեզ յատկապէս այլազգ տեսնել՝ անուանց ուղղագրութիւնը. աշխատասիրողն նոր անուանց համար չունի հաստատուն կանոն, այնպէս որ հայերէն մի եւ նոյն գիրք՝ զ. օր. Գ կը տեսնենք մէյ մը չըջուած ց, ուրիշ անգամ ք, կամ հակառակէն ի մերթ ց, եւ մերթ ք. Նախընտրելի էր ի հարկէ այսպիսի դասական գրուածքի մէջ մանաւանդ՝ Հիւլլանիի առաջարկած տառագրութիւնն առնուլ ի նկատի, ինչպէս կ'ընեն եւրոպացի այլ բանասէրք:

Հ. Ն. ԱՅԻՆՆԵՆ

HEINRICH GELZER †. Byzantinische Kulturgeschichte. Tübingen. Verlag von J. C. B. Mohr, 1909, VII. 128 SS. 8° M. 3.—.

Բիւզանդական աշխարհի եւ իւր քաղաքակրթութեան պատմութիւնը չէ հետաքրքրած տակաւին հայ բանասէրները, թէեւ հոն ծածկուած է ընդ քողով Ե-ն Ժե դարերու մեր պատմութիւնը: Բիւզանդական պետութեան քաղաքակրթութեան պատմութիւնը՝ պատմութիւնն է միանգամայն հայ կենսի. մեր հին պատմութեան մէջ կը հանգիստնայ այն՝ աշխարհ մը, ուսկի նշան է մեզի կազդուրիչ սիւրբ մտաւոր կրթութեան, պետութիւն մը, որուն հովանւոյն ներքեւ պատապարուած է քրիստոնեայ Հայաս-

տանը իւր ախոյեանից հանդէպ, ուր օթեւանած է հայը հարուստ ժամանակ, զոր պարեցուցած է միւրիկներու մէջ հայ բազմակը, եւ որուն թաղական տեղն եղած է ժամանակ մը հայ արիւնը:

Այս մեղի ամէն կողմանէ հետաքրքրական պետութիւն մը, որուն քաղաքակրթութեան պատմութիւնն սակայն անհետաքրքրական կը թուի մեզի: Հետեւութիւն մըն է արգելք այս երբեմնի անբարեացակամ յարաբերութեանց. ինչ ալ ըլլայ, զուր է այսօր առանց մանրամասն ուսումնասիրութեան բեւզանդական պատմութեան սպասել Ե-ն Ժե դարերու հայ կենսի քննական պատմութիւնը:

Կարեւորութեան նոյն նշանի վրայ են ի հարկէ չափով մը նաեւ Պարսից եւ Արաբացոց յարաբերութեանց պատմութիւնը այս տեսակետով, բայց ուրիշ են այսօր դիւրութիւնք բիւզանդական յարաբերութեանց քննութեան համար, եւ ուրիշ պարսկական եւ արաբական յարաբերութեանց համար:

Հանգուցեալ բիւզանդագէտ եւ հայերէնագէտ Գեղեցիկ առաջնակայ գիրքը կու գայ առաջնորդ ծառայելու դէպ ի «Բիւզանդական տառագրութեան պատմութիւնը»:

Հանգուցեալին († 1906) անտիպ գրուածքներէն հանած ընծայած է զայն ի լոյս իւր համանուն որդին H. Gelzer յայտնի գրաւաճառ J. Mohrի հրատարակութեամբ:

Մատենոյն նպատակած է Գեղեցիկ յեւրեան հանել այն նշանակալից գերը զոր կատարած է իւր ժամանակին Բիւզանդական հսկայ պետութիւնը. եւ բազմահմուտ, իրագէտ հեղինակին յաջողած է այս յարձրագոյն չափով:

Ընդհանուր տեսութեան ներքին ետքը բիւզանդական պետութեան անցեալին վրայ, հետեւեալ կէտերու մէջ յատկապէս կը ջանայ ցոյցանել բիւզանդական քաղաքակրթութեան բարձր նշանակութիւնը, մատնանշելով մի եւ նոյն ժամանակ նաեւ տէրութեան տկարագոյն կողմը, որոնք առաջնորդեցին զինքը դէպ ի կործանում. Այսինքն ի-ն Է-ն Է-ն Է-ն (էջ 19—32), Արաբի-ն Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն (էջ 33—43), Միջին-Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն (էջ 43—72), Չին-Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն (էջ 73—87), Եթի-Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն (88—100), Վեր-Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն Է-ն (101—128),

Մեծ հմուտ թանաքագիտ Գրուս Է ամբողջ գործը, թեև Ալեքսանդրն կը նշմարուի նիւթի ոչ լաւ մշակում, որ արգիւնքն է աւանց տալակուսի հեղինակին վաղահաս մահուան: Կը կորդացուի անշափ հետաքրքրութեամբ եւ օգտուի: Հայերէնագէտ հեղինակն ջանացած է ամէն դէպքին ի նկատի ունենալ նաեւ հայկական աղբիւրներն եւ շեշտել Հայոց խաղացած դերը լիւ զանգական քաղաքակրթութեան մէջ (հմտ. էջ 76—81 եւ այլուր):

Կը յանձնէր շահեկան գրուածքս հայ պատմաէրենբուս ուշագրութեան:

Հ. Ն. ԱՅԻՆՈՒՆ

ՍՄԱՐՏ ՌԻԻՐԱՏ. — Բանտէ բանտ, պատմական վէպ 5 տրք. էջ 1048. Կ. Պոլիս, 1910. զին՝ 30 ռըշ.:

Մանգո-Էլ խախանմար կիսաւարտ շնացած Բանտէ Բանտ պատմական վէպն վերջերս առանձին հրատարակուեցաւ շախմատ եւ գիւրմատաշէի գնով մը: Վէպին նիւթն ամէն Հայու սրտին մօտիկ Զէյթունի հերոսական կենսաբան առնուած է. զիստաւր դերակատարն է Զէյթունիցի զարգացեալ եւ համակրելի Երէւանացի մը, որ տարինքով բանտէ բանտ թափառելէն եւ անպատու մտաւապանաց զիմանալէն ետքն, իւր խիղիւս եւ աննկուն նկարագրով կը յաջողի վերջապէս բանապետութեան ճիւղներէն ճողալով: Վէպը հաւատարիմ է ճշգրիտ պատկերն է համայնական շրջանի մէջ Հայոց համար դժուար գործած Ցածկատաշին, եւ Մեծ մարդասպանին զոհերուն կրած տառապանքը: Թարգմ. Հեղինակը կենդանի գոյններով կը նկարագրէ հայկական եւ անխիղճ թուրք պաշտօնեաներուն՝ իրենց անյատակ քաւիւր լեցըներուն համար, անմեղներու դէմ գործածած սադայելական հնարքներն, պալատական սուրբաբար սինյոքորներու վոհմակին՝ իրենց Հայու արեան ծառայի վեհապետին հովանաւորութեանը տակ գործած անիրաւութիւններն ու ոճիրները. եւ կենդանի կերպով դուրս կը ցայտեցնէ անոնց վատ հոգւոյն բոլոր ստորնութիւններն: Ասանց կարգէն դասական նոյնքն են, զոր օրինակ՝ Հայկապի կուսակալ Արիֆ փաշան, Մարաշի կառավարիչ փաշան Սալիհն եւ իւր արքանեակն Գաւրի: Զէյթունի գայմազանն. որոնք Երբորդի հայաշաւած քաղաքականութեան մէջ մէկ հլու գործընթակ են, ի հարկէ իրենց անձնական շահուն համար: Բայց կան նոյն շրջանի թուրք պաշտօնեայ մէջ ալ զարուստաբար պարկեշտ եւ արգարակորով անձնաւորութիւն, մանաւանդ զինուորական դասակարգէն, օրինակի աղագալ՝ Լիվա-փաշա Մուհամմադ Ալին եւ նմաններն. սակայն ասոնց բոլոր ճիգերն ի գեւրէ կ'ենլին Երբորդի կամայական եւ կրօնաւարար հրամաններուն առկա: Հոս ալ չեն զին զակոսիր գծաբառաբար ներքին թշնամիք, որոնք միշտ

անհամեմատ աւելի աղետաբեր եղած են Հայուն՝ քան վայրագ պլազգին. այսպէս են՝ Արիֆին սեւհոգի խորհրդական Զալիք Իւլէ եւ Զէյթունիցի քարձմորուք Տէր Կարապետ, որոնք իրենց մատուցած ծառայութիւններով ու սարգաքներով անակից կը հանգիստանան իրենց ազգակցաց գահաձեռնութեան: Մեկ խօսքով ամբողջ վէպն հետաքրքրական եւ թեկնադրիչ է, կ'արժէ որ ամէն Հայ կարգիւր եւ վերստին որոճայ իւր մօտաւոր անցեալին ողբալի պատկերն՝ եւ ապագային համար գաս առնուած թրքական կեղծ խոստումներուն միամտաբար չհաւատալու, եւ վերապահ չուր զիրք մը բռնելու: Ինչպէս որ վերջին իրիկեան կոտորածն ու աւերը եւ ի գործ դրուած արգարաւոր գծաբառաբար կը հաստատեն մեր խօսքը:

Հ. Պ. Զ.

Mgr. J. B. ASGIAN. — Kosrovitouthe, La Vierge de l'Ararat ou l'Eglise naissante de l'Ararat. Constantinople, Ed. F. Loefler, Péra, Place du Tunnel. 1909. 8° pp. 332.

Հեղինակն իւր նիւթը կը ժողովէ Արշակունեաց հարստութեան ութնուոր տարուան ժամանակաշրջանէն (250—330), բաւ կ'ըլլայ այն զարէն, յորում կրօնական, նիւթական եւ բարոյական զարգացման սերմերն ինկան հայ հոգին վրայ:

Գրքին նպատակն է ծանօթացնել Հայութեան համակր եւրոպացիներու անոր փառաւոր անցեալը՝ կենդանի վէպի մը տարազով լաւ զարգացուած մտքով մը մէջ: Արգարեւ գեղեցիկ ձգտում: Այնու որ Մեծ. հեղինակն ընթերցողները զուարճացնել եւ հրահանգել միանգամայն ուզած է իր այս ձեռնարկութեամբ, ջանացած է հետեւաբար ճոխացնել զայն ուշագրաւ դէմքերու արդէն ծանօթ պատկերներով, միայն այս տարբերութեամբ որ պատմական անձնաւորութիւններու հրապարակաւ ծանօթ պատկերներն երբեմն իւրաքանչէր փոխանակուին: Վէպին մէջ հերոսի գերը կը կատարէ Խոսրովդուխտ. այն գերը կը կերպաւորուի ի մանաւորի իր եղբոր Տրդատայ եւ Գրիգոր Լուսաւորչի գործած քաղաքականութեամբ. ահա այս երեք թագապատկեր կը համընթանան հիւսելու Հայաստանի քրիստոնէութեան դարձի պատմութիւնը: Վէպին աւելի ձեւ մը տալու համար հնարագէտ հեղինակը, ինչպէս բնական է՝ պատշաճ դատած է երբեմն նոր գործիչով կամ պարագայով մը պատմական թեւրին լրացնել: